

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІНАНСОВИХ ПІРАМІД ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

© 2015 ПРОКОПЕНКО В. Ю., ДУБИНА М. В., КОВАЛЕНКО К. О.

УДК 336.7-023.813 (477)

Прокопенко В. Ю., Дубина М. В., Коваленко К. О. Особливості функціонування фінансових пірамід та їх вплив на розвиток ринку фінансових послуг України

У статті досліджено сутність категорії «фінансова піраміда» через основні наукові підходи до її трактування. Зокрема, означену категорію запропоновано розглядати так: фінансова піраміда – це форма організації бізнесу, яка не передбачає виробництва товарів чи надання послуг, забезпечує своє існування за рахунок обов'язкових, постійних членських внесків чи інших платежів, які використовуються не для провадження легальної, з позиції законодавства, фінансової діяльності з метою отримання доходу, а для збагачення, насамперед, засновників таких схем шляхом перерозподілу коштів, акумульованих у процесі діяльності фінансової піраміди, на користь незначної кількості учасників, і супроводжується існуванням значної кількості ошуканих споживачів фінансових послуг таких структур. Також ідентифіковано та систематизовано основні характерні ознаки фінансових пірамід, до числа яких віднесено: відсутність ліцензії на реалізацію відповідної діяльності на ринку фінансових послуг, необхідність сплати реєстраційного збору, відсутність у договорі будь-яких гарантій повернення коштів, реалізація власниками фінансової піраміди психологічного впливу на своїх потенційних клієнтів, агресивна маркетингова політика щодо залучення фінансових ресурсів, формування складної організаційної структури управління фінансовою пірамідою, клієнти фінансових пірамід стають її учасниками і працівниками, виплата надвисоких прибутків першим клієнтам, розмір яких не відповідає реальній ситуації на ринку фінансових послуг. За результатами дослідження описано механізм роботи фінансових пірамід та виконано ретроспективний аналіз їх розвитку в Україні.

Ключові слова: фінансова піраміда, пірамідальна схема, шахрайство, фінансова установа, заощадження, фінансова послуга.

Рис.: 1. **Бібл.:** 14.

Прокопенко Валерія Юріївна – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри соціально-економічних дисциплін, Харківський національний університет внутрішніх справ (пр. 50-річчя СРСР, 27, Харків, 61080, Україна)

E-mail: luluza@ukr.net

Дубина Максим Вікторович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14027, Україна)

E-mail: maksim-22@yandex.ru

Коваленко Катерина О. – магістрант, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14027, Україна)

УДК 336.7-023.813 (477)

Прокопенко В. Ю., Дубина М. В., Коваленко Е. О. Особенности функционирования финансовых пирамид и их влияние на развитие рынка финансовых услуг Украины

В статье исследована сущность категории «финансовая пирамида» с помощью основных научных подходов к ее пониманию. В частности, указанную категорию предложено рассматривать следующим образом: финансовая пирамида – это форма организации бизнеса, которая не предусматривает производства товаров или предоставления услуг, обеспечивает свое существование за счет обязательных, постоянных членских взносов или других платежей, которые используются не для производства легальной, с позиции законодательства, финансовой деятельности с целью получения дохода, а для обогащения, прежде всего, основателей таких схем путем перераспределения средств, аккумулированных в процессе деятельности финансовой пирамиды, в пользу незначительного количества участников, и сопровождается существованием большого количества обманутых потребителей финансовых услуг таких структур. Также идентифицированы и систематизированы основные характерные признаки финансовых пирамид, к числу которых отнесены следующие: отсутствие лицензии на реализацию соответствующей деятельности на рынке финансовых услуг, необходимость уплаты регистрационного сбора, отсутствие в договоре каких-либо гарантий возврата средств, реализация собственниками финансовой пирамиды психологического воздействия на своих потенциальных клиентов, агрессивная маркетинговая политика по привлечению финансовых ресурсов, формирование сложной организационной структуры управления финансовой пирамидой, клиенты финансовых пирамид становятся ее участниками и работниками, выплата сверхвысоких доходов первым клиентам, размер которых не соответствует реальной ситуации на рынке финансовых услуг. По результатам исследования описан механизм работы финансовых пирамид и выполнен ретроспективный анализ их развития в Украине.

Ключевые слова: финансовая пирамида, пирамидальная схема, мошенничество, финансовое учреждение, сбережения, финансовая услуга.

Рис.: 1. **Библ.:** 14.

Прокопенко Валерия Юрьевна – доктор экономических наук, доцент, профессор кафедры социально-экономических дисциплин, Харьковский национальный университет внутренних дел (пр. 50-летия СССР, 27, Харьков, 61080, Украина)

E-mail: luluza@ukr.net

Дубина Максим Викторович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, Чернигов, 14027, Украина)

E-mail: maksim-22@yandex.ru

Коваленко Екатерина О. – магистрант, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, Чернигов, 14027, Украина)

UDC 336.7-023.813 (477)

Prokopenko V. Yu., Dubyna M. V., Kovalenko K. O. Features of Functioning of Pyramid Schemes and their Impact on Development of the Financial Services Market of Ukraine

The article explores essence of category of «pyramid scheme» using basic scientific approaches to its understanding. In particular, has been proposed to consider the indicated category as follows: pyramid scheme is a form of business organization, which does not provide for neither production of goods nor provision of services, maintains its existence by means of the mandatory, permanent membership fees or other charges which are not used for the production of legal, legislation-based, financial activities to generate income, but to enrich, first and foremost, the founders of such schemes through the redeployment of funds accumulated in the course of operation of a financial pyramid in favor of the small number of participants, which is accompanied by existence of a large number of defrauded clients of financial services by such structures. Also identified and systematized are the basic characteristic features of pyramid schemes, which include the following: absence of licensing for implementation of the relevant activities at the financial services market, mandatory paying the registration fee, absence of any kind of refunding in the contract, psychological influencing by the owners of financial pyramid on their potential customers, aggressive marketing policy to attract financial resources, creating complex organizational structures of management of financial pyramid, the clients of pyramid schemes must become its members and employees, extremely high payments are made to benefit of the initial clients, amount of these payments does not correspond to the real situation on the market of financial services. On the basis of results of the study, mechanism for operation of financial pyramids has been described and a retrospective analysis of their development in Ukraine has been conducted.

Key words: financial pyramid, pyramid scheme, fraud, financial institution, savings, financial service.

Pic.: 1. **Bibl.:** 14.

Prokopenko Valeriia Yu. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Professor of the Department of Social and Economic Disciplines, Kharkiv National University of Internal Affairs (pr. 50-richchya SRSR, 27, Kharkiv, 61080, Ukraine)

E-mail: luluza@ukr.net

Dubyna Maksym V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance, Chernihiv National Technological University (vul. Shevchenko, 95, Chernihiv, 14027, Ukraine)

E-mail: maksim-22@yandex.ru

Kovalenko Katerina O. – Graduate Student, Chernihiv National Technological University (vul. Shevchenko, 95, Chernihiv, 14027, Ukraine)

Функціонування ринку фінансових послуг є важливою складовою розвитку національної економіки України, оскільки саме на ньому відбуваються процеси акумуляції фінансових ресурсів, які є у власності різних економічних суб'єктів, та перетворення їх на інвестиційні джерела розвитку реального сектора економіки. Саме тому ринок фінансових послуг прийнято розглядати як барометр розвитку економіки країни. Зокрема, його якісне функціонування свідчить про динамічну діяльність суб'єктів підприємницької діяльності в межах національної економіки, наявність доступу до інвестиційних джерел, довіру фізичних та юридичних осіб до фінансових посередників та ефективний розвиток останніх.

Саме довіра є ключовим фактором розвитку ринку фінансових послуг, забезпечення відповідного рівня якої є запорукою формування передумов функціонування означеного ринку. Довіра юридичних та фізичних осіб до діяльності фінансових посередників є умовою функціонування загалом ринку фінансових послуг, у межах якого стикаються інтереси різних категорій споживачів фінансових послуг та установ, які їх пропонують. Однак, з позиції управління, довіра є надто складним фактором, формування якого вимагає дійсно збалансованого, стабільного, тривалого та ефективного підходу до формування різнобічних умов нарощення рівня довіри в суспільстві.

З урахуванням цього у науковій площині актуальними стають питання дослідження різнобічних аспектів забезпечення довіри на ринку фінансових послуг між основними його учасниками. Зокрема, цікавим як з теоретичної, так і з прикладної точки зору стає вивчення історичних закономірностей функціонування фінансових пірамід в Україні, з'ясування особливостей їх діяльності та ідентифікація наслідків для розвитку ринку фінансових послуг та національної економіки загалом.

Теоретичні аспекти дослідження сутності фінансових пірамід, специфічних рис їх діяльності та наслідків функціонування сьогодні можна зустріти у працях таких вчених: Ю. В. Ярмоленка, С. М. Князева, С. С. Чернявського, Г. Агасандяна, В. Справжньої, А. П. Кроткова, А. В. Анікіна, І. Г. Горловської, І. І. Гімадієвої, О. Г. Ісупової, А. В. Беянина та інших вчених.

Однак, враховуючи численні напрацювання значених науковців, досить фрагментарно на сьогодні досліджені питання сутності фінансової піраміди як негативного явища в розвитку ринку фінансових послуг, чітко не ідентифіковані їх основні властивості.

Головною *метою* статті є реалізація теоретичного дослідження сутності фінансових пірамід, особливостей їх діяльності в Україні.

У вітчизняному законодавстві на сьогоднішній день немає чіткого визначення сутності поняття «фінансова піраміда». Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, розробила проект Закону України «Про заборону фінансових пірамід в Україні», що був ухвалений Верховною Радою України у першому читанні 19 листопада 2013 р. Проте до остаточного прийняття цього законопроекту справа так і не дійшла. Існує декілька підходів до трак-

тування сутності поняття «фінансова піраміда». Розглянемо їх більш детально.

Ярмоленко Ю. В. визначає фінансову піраміду як установу або підприємство, яке у своїй діяльності використовує схему заволодіння чужим майном або коштами шляхом обману та/або зловживання довірою під виглядом економічно вигідного проекту, членство в якому можливо виключно за умови здійснення платежів на користь установи, що дає змогу іншим членам організації та безпосередньо організаторам отримувати прибутки [14]. Коваленко А. В., Уртенів М. Х., Чагаров Р. Х. під чистою фінансовою пірамідою розуміють організацію, фінансова діяльність якої зводиться в основному до пірамідальної схеми залучення капіталу. Як фінансовий інструмент при цьому можуть використовуватися різноманітні цінні папери, а також кредитні договори, трастові, селенгові, страхові договори і т. ін. [3]. Справжня В. характеризує фінансову піраміду як організацію, членство в якій набувається за умови внесення певних платежів, внесків чи іншої оплати і дає змогу отримувати прибуток членам організації залежно від кількості залучених ними учасників [11].

Такі тлумачення є найбільш точними і в цілому акумулюють у собі думки багатьох правознавців. Втім, необхідно зауважити, що при створенні фінансових пірамід засновник не обов'язково має бути представлений підприємством чи організацією, він може бути виключно фізичною особою, яка здійснює шахрайську схему через мережу Інтернет без заснування юридичної особи, можливо, використовуючи у своїй діяльності загальновідомі бренди чи назви успішних компаній.

Агасандян Г. визначає фінансову піраміду як фінансову конструкцію, що представляє собою зростаючу в часі систему боргових зобов'язань, підтримувану все зростаючими в часі грошовими надходженнями, яка функціонує без реінвестування зібраних коштів і тільки до того моменту, коли поточні витрати на погашення цінних паперів, випущених раніше, стають рівні поточним доходам від продажу нових паперів [1].

Міркін Я. М., Росляк Ю. В., Сізов Ю. С. стверджують, що фінансова піраміда – це схема роботи організаторів піраміди з інвесторами, у якій зобов'язання на раніше залучені грошові засоби не повністю покриваються за рахунок їх вкладення у прибуткові проекти або активи, з метою придбання яких були залучені кошти, а будуть погашені за рахунок вступу у схему нових інвесторів і отримання від них надходжень грошових засобів [8].

Князев С. М. розглядає фінансову піраміду як вид шахрайства і, враховуючи її криміналістичні ознаки, сформулював визначення категорії «фінансова піраміда». Проте у даного визначення є певний недолік, а саме те, що автор звужує поняття, беручи за прикриття злочинної діяльності лише інвестиційну діяльність [4]. Так, Ярмоленко Ю. В., зробивши на цьому акцент, запропонувала розуміти фінансову піраміду як технологію злочинної діяльності, яку використовують як спосіб заволодіння чужим майном шляхом обману та зловживання довірою (шахрайством) під виглядом всіх операцій з фінансовими активами з використанням усіх можливих на

ринку фінансових послуг фінансових інструментів, здійснення яких можливе за умови внесення певних платежів, внесків чи іншої оплати, що дає змогу отримувати прибуток членам організації залежно від кількості етапів залучення нових учасників, причому організатори отримують прибуток від внесків усіх груп учасників [13]. Такі тлумачення є досить точними з точки зору механізму дії пірамідальних схем, проте не розкривають характерних ознак утворення, таких як форма організації тощо.

Отже, проаналізувавши численні наукові підходи до трактування категорії «фінансова піраміда», можемо означену дефініцію розглядати таким чином: *фінансова піраміда – це форма організації бізнесу, яка не передбачає виробництва товарів чи надання послуг, забезпечує своє існування за рахунок обов'язкових, постійних членських внесків чи інших платежів, які не використовуються для провадження легальної, з позиції законодавства, фінансової діяльності з метою отримання доходу, а використовуються для збагачення, насамперед, засновників таких схем шляхом перерозподілу коштів, акумульованих у процесі діяльності фінансової піраміди, на користь незначної кількості учасників, і супроводжується існуванням ошуканих споживачів фінансових послуг таких структур.*

З метою ідентифікації фінансових пірамід на ринку фінансових послуг, механізми функціонування яких постійно вдосконалюються, важливим аспектом дослідження є виявлення їх характерних ознак (рис. 1). Такий підхід дозволяє виявити існування фінансової пірамі-

ди на ринку фінансових послуг, оскільки досить часто діяльність таких структур прикривається функціонуванням легальних фінансових посередників, інколи такі структури реалізують свою діяльність паралельно з роботою фінансових установ, які працюють виключно у межах діючого законодавства, що ускладнює процес ідентифікації фінансової піраміди, оскільки вона не реєструється власниками як юридична особа.

Чернявський С. С. зазначає, що головним завданням організаторів протиправної оборудки є залучення нових інвесторів, участь яких забезпечує нові прибутки проекту, тобто сума залучених від інвесторів коштів перевищує розмір прибуткової вартості, який забезпечує певний інвестиційний проект [12]. На початковому етапі функціонування піраміди виплати дивідендів та повернення залучених коштів здійснюється з власних коштів засновників з метою запевнення учасників у надійності даної структури. Великі суми залучених у інвесторів коштів спрямовуються на агресивну маркетингову політику, проведення презентацій, семінарів, що запевняють потенційних учасників в успішності та гарантованому отриманні легких грошей за рахунок надзвичайно високого рівня дохідності (вище середньоринкового). До того ж, при відносно високій дохідності часто інвестори запевняються у невеликих ризиках або ж і зовсім їх відсутності. Проте, у випадку із фінансовою пірамідою С. Мавроді МММ-2011 був високий фінансовий ризик учасників, оскільки засновник онлайн-піраміди одразу попереджав про пірамідальну схему бізнесу. Але, попри це, все одно з'явилася велика кількість бажаючих отримати

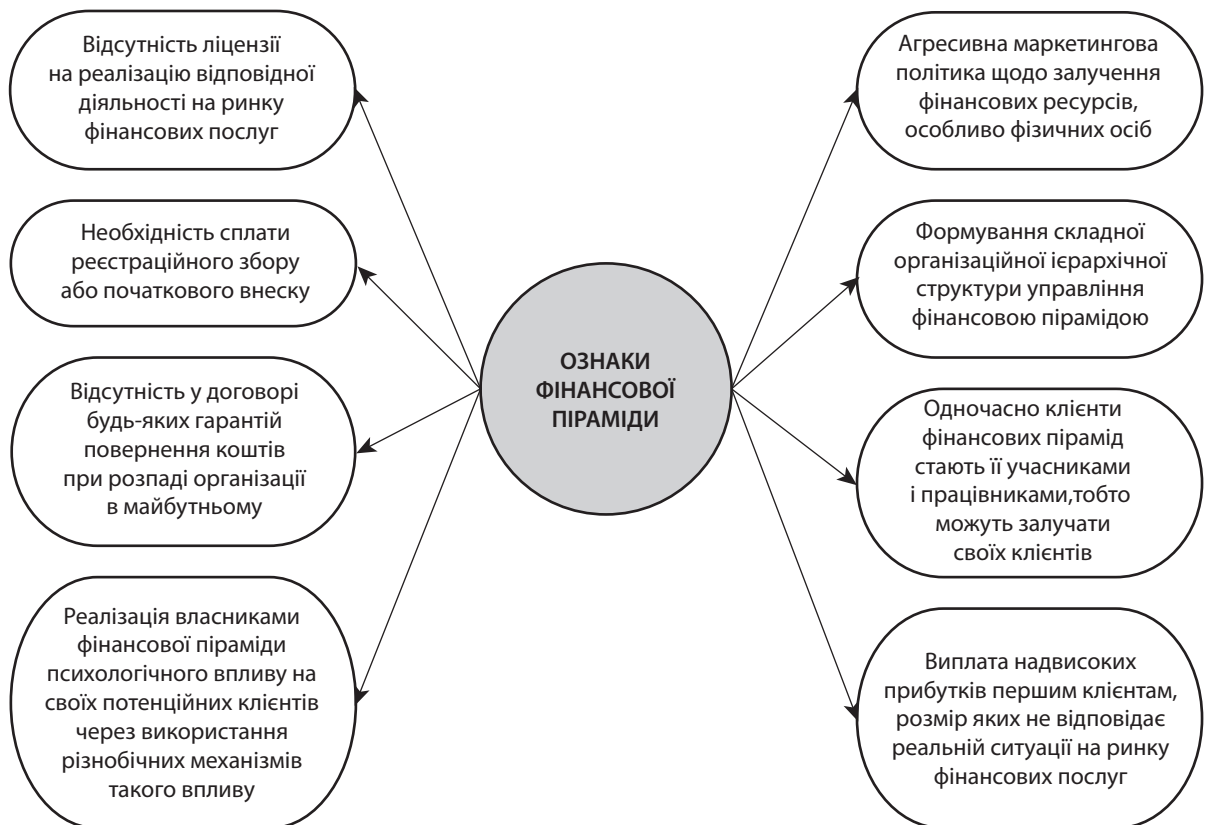

Рис. 1. Характерні ознаки фінансової піраміди

Джерело: складено авторами.

мати легкі гроші, більша частка яких у результаті втратила всі свої кошти. Кротков А. П. відзначає непрозору сферу діяльності як характерну рису фінансових пірамід. Як правило, клієнти таких «контр» не можуть отримати конкретну інформацію про те, в якому секторі економіки будуть працювати вкладені у підприємство кошти [11]. До того ж, бувають випадки приховування інформації про керівництво компанії та її реквізити.

Ще однією ознакою можна вважати відсутність ліцензії, яка була видана Міністерством фінансів України, Національним банком України або іншими органами державної влади у сфері регулювання ринку фінансових послуг, або ж вкладників запевняють, що для цього виду діяльності ліцензія не потрібна. Характерним для пірамідальних схем є використання кількох компаній, які приховують фінансову піраміду, кількарізова їх реорганізація, зміна організаційно-правових форм, юридичної адреси, офшорна реєстрація [12]. Вкладників закликають довго не обмірковувати, а швидше вкладати свої гроші у проект. Такий психологічний вплив, частіше за все, не дозволяє клієнту-жертві адекватно оцінити ситуацію. До того ж, деякі фінансові організації пірамідального характеру використовують у своїй діяльності нейролінгвістичне програмування для впливу на рішення потенційних інвесторів. Договір між новим учасником та організацією переважно укладається в такій формі, що, у разі розпаду компанії, вкладникам нічого не повертається. При вступі вкладником необхідно оплатити реєстраційний збір чи початковий внесок, а обсяги прибутку залежать від кількості залучених ними особисто клієнтів.

Розглянемо схему дії типової фінансової піраміди. Виходячи з власної назви, фінансова піраміда, відповідно, має пірамідальну структуру. Зазвичай вона розпочинає свою діяльність з однієї особи – початкового «рекрутера» – того, хто перебуває на вершині піраміди. Ця людина залучає другу особу, яка має «інвестувати» певну суму, що виплачується засновнику. Для того, щоб повернути свої гроші, новий учасник має залучити більше інвесторів під своє керівництво, кожен з яких буде також зобов'язаний вкладати гроші у проект. Якщо учасник залучає десять чи більше людей і отримує їх внески, він отримує прибуток від свого невеликого вкладу. Крім того, кожний із залучених цим учасником інвесторів також має залучити нових членів до цієї схеми. У результаті, якщо кожен з них приведе до організації додаткових 10 осіб, у цілому вона налічуватиме вже більше 100 чоловік.

Кожен з тих нових членів також має заплатити свій внесок тій особі, яка є його керівником. «Рекрутер» отримує прибуток від усіх отриманих внесків за мінусом своїх початкових інвестицій, виплачених особі, яка привела його. Цей процес триває до тих пір, коли основа піраміди стане недостатньою за обсягами, щоб підтримати верхній рівень. Тобто, проблема полягає в тому, що дана схема не може тривати вічно, оскільки є лише певна кількість людей, які приєднуються до піраміди. Навіть якщо б у її діяльності брали участь всі жителі планети, така схема все одно розвалилася б. Людей запевняють, що, якщо вони віддадуть свої гроші, отримають набага-

то більший дохід, проте, при цьому жодного товару чи послуги не реалізується, інвестиційної діяльності не здійснюється. Для продовження існування такої схеми в один момент надходжень від нових клієнтів стає недостатньо, і фінансова піраміда починає розвалюватися, залишаючи значну кількість своїх клієнтів без вкладених коштів. Найбільше страждають учасники, які знаходяться на нижніх щаблях піраміди, оскільки вони не можуть набрати достатню кількість людей, необхідних для погашення виплат попередньому рівню «рекрутерів» [7]. Численні випадки свідчать, що після розпаду піраміди близько 90% учасників втрачають свої гроші. І чим довше проіснувала та чи інша схема, тим меншим буде відсоток повернутих коштів.

Як показують історичні факти, велика кількість українців стали жертвами фінансових пірамід на території України та втратили в результаті цього колосальні суми грошових коштів. Проте не можна сказати, що всі ці люди свідомо вчиняли одну і ту ж помилку, оскільки піраміди виникали під видом різних фінансових установ. Так, можна виділити кілька основних видів фінансових пірамід, що діяли на території України.

1. Депозитні установи, які залучають гроші довірливих вкладників та обіцяють високі процентні ставки за внесками. Прикладом такої установи можна назвати найбільший траст в історії України – споживче товариство «Меркурій» Семена Юфі, що діяло у 90-х роках ХХ століття. У часи надзвичайного рівня інфляції товариство пропонувало 8000% річних. У результаті діяльності піраміди приблизно 25 тисяч осіб втратило не менше 20 млн доларів.

2. Кредитні установи, які пропонують дуже низькі процентні ставки або навіть безпроцентні кредити. Прикладом цих схем можуть бути покупки у групах, коли щомісяця особа вкладає невеликі гроші в рахунок майбутньої квартири або автомобіля за лише можливий шанс отримати їх у майбутньому. У результаті, після накопичення фінансових ресурсів клієнтів, піраміда купує один чи два об'єкти і припиняє своє існування, а більшість учасників залишається і без покупки, і без своїх внесених коштів. Прикладом такої установи є ПП «Б.А.Н.К. юей», яке існувало з 2010 р., що за неповні три місяці своєї діяльності вилучила в українців більше 1,5 млн грн. Невідомою залишається сума, яку компанія отримала за півтора роки свого існування. Варто відмітити, що не всі кредитні установи є шахрайськими схемами, а їх діяльність регулюється законодавством. Покупки у групах здійснювати цілком реально та законно, якщо їх організація заснована на підставі затвердженого Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Розпорядження «Про затвердження ліцензійних умов провадження діяльності з адміністрування фінансових активів для придбання товарів у групах». Цими ліцензійними умовами визначаються умови, яким має відповідати заявник для отримання ліцензії на провадження цієї діяльності, порядок подання та розгляду документів для отримання ліцензії, вимоги до ліцензіата при провадженні діяльності та порядок надання ним фінансових послуг з адмі-

ністрування фінансових активів для придбання товарів у групах тощо [9].

3. Інтернет он-лайн брокери, діяльність яких полягає в участі в он-лайн торгах на міжнародних валютних і фондових ринках. Прикладом є фінансова піраміда у Донецькій області у 2013 р., жертвами якої стали не лише українці, а й американці та росіяни. Злочинною групою було створено завуальовану фінансову піраміду, яка залучала клієнтів-інвесторів через мережу фірм-брокерів та здійснювала торгівлю валютою на ринку «Форекс». Через деякий час торгові рахунки більшої частини клієнтів закривалися через втрату коштів більшістю клієнтів у наслідок неприбуткової торгівлі. Виплати по рахунках здійснювалися лише великим клієнтам, а жертви втратили на цій схемі більше 200 тис. доларів.

4. Інтернет-піраміда, сутністю якої є розсилання електронних листів потенційним клієнтам, що містять у собі пропозицію швидкого заробітку. Прикладом такої схеми є виявлена у грудні 2013 р. *Businesssthemap*, від якої громадянам надходили електронні листи з пропозиціям приєднатися до бізнес-програми. За умовами програми початковий внесок для вступу в «першу частину» програми становив 25 грн. Після сплати цієї суми учасник має особисто знаходити інших клієнтів шляхом відправлення електронних листів, а на отримані від нових клієнтів кошти учасник купує другу частину програми за 50 грн і продовжує шукати клієнтів, і так далі. При цьому участь у програмі загалом має принести її учаснику близько 750 млн грн прибутку.

5. Елітні бізнес-клуби. Наприклад, на початку 2000-х років компанія «Лювена», що була начебто добродійною організацією, яка запрошувала успішних підприємців, юристів, депутатів відвідати збори бізнес-клубу, де пропонували прослухати семінари з мистецтва швидкого збагачення. Для успішного почину пропонували внести незначний внесок – \$1500 на добродійні цілі [11]. У ході проведення вищезгаданих зборів клубу новим учасникам пропонували певні привілеї або бонуси в обмін на залучення інших успішних людей зі свого оточення. У процесі своєї діяльності організатори піраміди використовували методи психологічного впливу на потенційних учасників, у результаті чого свої кошти втратила значна кількість клієнтів подібних організацій.

6. Пірамідальні компанії, які підводять під свою діяльність певну ідеологічну базу. У деяких випадках вони навіть представляють собою щось на кшталт релігійних сект [6]. Так, фінансова установа *King's Capital*, що збанкрутувала у 2008 р., збрала у людей близько 180 млн доларів. Піраміда під керівництвом американця Роберта Флетчера в основному залучала прихожан церкви Посольство Боже, пастором якої був Сандей Аделаджа.

Враховуючи зазначене, можна стверджувати, що фінансові піраміди в Україні переважно виникали в періоди нестабільності, трансформаційних процесів в економічній системі. У кризові періоди громадяни втрачають довіру до фінансових установ, таких як, наприклад, банки, страхові компанії, і починають шукати інші способи збереження своїх заощаджень, чого і очікують засновники пірамідальних схем, що пропонують

особам легкий заробіток за мінімальних ризиків. Також не останнім фактором, що впливає на кількість таких схем у країні, є відсутність чіткого законодавчого регулювання функціонування фінансових структур пірамідального типу, яким характерні ознаки шахрайства.

Проаналізуємо ретроспективу розвитку фінансових пірамід, перша з яких була створена Джоном Ло у 1716 р., коли він заснував «Загальний банк» у Франції, ціна акцій якого, завдяки витонченим прийомам реклами, протягом року зростає втричі. Користуючись обставинами, Джон Ло вирішив розповсюджувати нові акції лише серед власників чотирьох існуючих клієнтів. Розпочалися перегони за «раритетами», унаслідок чого вартість однієї акції, що становила 50 ліврів, за кілька днів зростає до 12 тисяч. Інвестори, які заклали в основу фінансової піраміди перші «камінці», вчасно отримували дивіденди за рахунок внесків нових акціонерів. У 1720 р. протягом двох тижнів нічим не забезпечену фінансову «імперію» Джона Ло було зруйновано, а більшість вкладників збанкрутіла [4]. У подальшому таку схему шахрайства стали називати «схемою Понці» – іменем Чарльза Понці, який обманув тисячі мешканців США, переконавши їх вкладати кошти у схему спекуляцій із поштовими марками у 1920-х роках. У той час, коли річна відсоткова ставка була близько 5%, Понці пропонував інвесторам 50% за 90 днів. Спочатку Понці купив невелику кількість міжнародних поштових купонів, щоб підтримати схему, але згодом почав використовувати кошти від нових інвесторів для виплат початковим інвесторам [2]. До відомих шахраїв сучасності відносять Бернарда Мейдоффа з його «аферою сторіччя». Завдяки своїй репутації успішного бізнесмена, засновника відомого та прибуткового інвестиційного фонду США «*Madoff Investment Securities*» він зумів створити масштабну фінансову піраміду, яка трималася завдяки імені свого засновника. Компанія Мейдоффа пропонувала клієнтам 10–12% річних доходів, проте не гра на біржі забезпечувала виплати дивідендів, а використання схеми Понці, у результаті чого і досі складно визначити реальні обсяги завданих клієнтам збитків. Експерти в результаті аналізу цієї схеми стверджують, що жертвами піраміди стало близько 1–3 млн осіб на загальну суму від 20 до 50 млрд дол. США. Причому інвестиційний фонд проіснував з 1960 по 2008 рр., а його засновнику вироком суду було призначено 150 років позбавлення волі.

Виникнення фінансових пірамід на вітчизняному ринку багато в чому стало можливим завдяки прийняттю Декрету Кабінету Міністрів України «Про довірчі товариства», оскільки він не передбачав механізму захисту прав і законних інтересів вкладників, не регламентував засоби державного контролю за діяльністю відповідних фінансових установ [5]. Тоді, у 90-ті роки ХХ століття, коли жителі країн СНД були захоплені вражаючими рекламними роликами, що схиляли населення вкладати гроші в різноманітні фінансові установи під надзвичайно високі відсотки, Україну не обійшла хвиля цього шахрайства. До найбільш відомих розкритих пірамідальних схем, що діяли на території нашої держави, можна віднести ТК «Меркурій», з якого все і почалося. У резуль-

таті цієї афери було ошукано близько 25 тисяч осіб на загальну суму 20 млн доларів США. ЗАТ «Український будинок Селенга» – одна з найбільших фінансових пірамід України, яку очолював Сергій Потехін. Провадив УБС свою діяльність у цілому легально, проте через відсутність контролю з боку державних органів організатори вільно привласнювали кошти довірливих вкладників протягом кількох років. Понад 890 тис. клієнтів компанії обікрали як мінімум на 9 млн доларів США. Недержавний пенсійний фонд «Оберіг» займає друге місце за понесеними громадянами грошовими втратами – 2,8 трлн карбованців (приблизно 2 млн доларів), які були вилучені у близько 320 тисяч українців.

Найбільш розповсюдженою асоціацією з поняттям «фінансової піраміди» є АТ «МММ», що діяла на території колишнього Радянського Союзу в 1992–1994 рр. У лютому 1994 р. телебачення розповсюдило перше повідомлення про те, що АТ «МММ» сплатило своїм акціонерам дивіденди в розмірі 1000% річних, після чого розпочалася агресивна рекламна компанія. Кількість приватних інвесторів, за різними оцінками, сягала від 3 до 20 млн осіб. Однак згодом очевидні шахрайські наміри організаторів фінансової піраміди та її діяльність було припинено [6]. Здавалося, що на цьому історія усім відомої піраміди завершиться, проте, незважаючи на створену репутацію, у 2011 р. Сергій Мавроді запускає нову фінансову піраміду під назвою «Мы Можем Много», яка обіцяє 240–250% прибутковості на рік, але діє у формі інтернет-піраміди та попереджає про пірамідальну схему своєї діяльності. У результаті у 2011–2012 рр. вкладниками МММ, за даними представників піраміди, стали 3–4 млн українців, середній вклад на одну особу складав близько 1 тис. грн, тобто в Україні піраміда встигла зібрати 3–4 млн грн. І тепер, після деякої паузи, на офіційному сайті з'являється інформація про МММ-2015, яка стверджує про легальність своєї діяльності, посилаючись на закони Російської Федерації. У даній системі на внесену клієнтом суму нараховуються внутрішні розрахункові одиниці – МАВРО, які не є грошима. Нарахування відбувається за складною процентною ставкою, що за три місяці може принести вкладнику 338% прибутку. Невідомим залишається тривалість діяльності даної піраміди. Однак можна із впевненістю сказати, що все одно виявиться велика кількість вкладників, що зацікавлені можливістю легкого збагачення і, у підсумку, втраять свої кошти.

За останні роки державними органами було виявлено діяльність досить значної кількості фінансових установ пірамідального типу, які діяли на території України. До них належать King's Capital, Lionebank, ТОВ «ММСІС Інвестментс», NewPro, ТОВ «Лавина подарунків» тощо.

ВИСНОВКИ

Отже, за період незалежності України наші громадяни понесли значних матеріальних втрат від дії великої кількості фінансових пірамід, які існували і продовжують існувати на ринку фінансових послуг, підриваючи довіри клієнтів до діяльності фінансових посередників загалом і стримуючи надходження тимчасово вільних коштів економічних суб'єктів до національної економіки.

Втрата довіри до банківських установ у кризові періоди, недосконалість вітчизняного законодавства у цій сфері вплинули на активність шахраїв, які й сьогодні користуються бажанням громадян легко збагатитися та виманюють обманом їх заощадження. Незважаючи на весь негативний досвід, людей продовжують вводити в оману пропозиціями миттєвого збагачення. Можна припустити, що така ситуація буде спостерігатися і в майбутньому. Саме тому, на наше переконання, необхідно, насамперед, встановити жорсткий контроль з боку держави за виникненням та функціонуванням пірамідальних схем через удосконалення чинного законодавства, зокрема прийняття доопрацьованого Закону України «Про заборону фінансових пірамід в Україні», обмежити на законодавчому рівні можливості означених структур щодо реалізації масштабних рекламних компаній шляхом їх заборони. Вважаємо, що реалізація на першому етапі таких кроків дозволить розпочати дійсно ефективну та дієву роботу по боротьбі з діяльністю фінансових пірамід в Україні. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Агасандян Г.** «Финансовые пирамиды» и проблема дефицита госбюджета / Г. Агасандян // Рынок ценных бумаг. – 2000. – № 8 (167). – С. 32 – 34.

2. **Вітка Ю.** Нерегульовані фінансові послуги та фінансові злочини: фінансові піраміди, банківські картки / Ю. Вітка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://finrep.kiev.ua/download/agenda_fl_nov2012_ua.pdf

3. **Коваленко А. В.** Математическое моделирование деятельности финансовой пирамидой. Часть 1. Основные понятия / А. В. Коваленко, М. Х. Уртенев, Р. Х. Чагаров // Политематический сетевой электронный научный журнал Кубанского государственного аграрного университета. – Краснодар : КубГАУ, 2012. – № 08 (82) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ej.kubagro.ru/2012/08/pdf/29.pdf>

4. **Князев С. М.** Фінансова піраміда: поняття та криміналістичні ознаки / С. М. Князев // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2011. – № 1 (1). – С. 30 – 37.

5. **Князев С. М.** Фінансова піраміда як спосіб шахрайства на ринку фінансових послуг / С. М. Князев [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/1728/%CA>

6. **Кротков А. П.** Все великие аферы, мошенничества и финансовые пирамиды: от Калиостро до Мавроді / А. П. Кротков. – М. : Астроль : Русь-Олимп, 2010. – 251 с.

7. Офіційний сайт інтернет ресурсу «Investopedia» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.investopedia.com/articles/04/042104.asp>

8. Правонарушения на финансовом рынке: выявление, анализ и оценка ущерба : справочник для сотрудников правоохранительных органов / Я. М. Миркин, И. В. Зубков, Ю. В. Росляк, Ю. С. Сизов, З. А. Лебедева, В. П. Ширяев, Т. В. Тормозова и др. ; под общ. ред. Г. С. Полтавченко. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2007.

9. Проект Закону України «Про заборону фінансових пірамід в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46406

10. Розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг «Про затвердження Ліцензійних умов провадження діяльності з адміністрування фінансових активів для придбання товарів у групах» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1805-12/page>

11. Справжня В. Глухі кути фінансових пірамід / В. Справжня // Персонал плюс. – 2008. – № 6 (258). – 14 – 20 лютого [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.personal-plus.net/258/2933.html>

12. Чернявський С. С. Законодавче забезпечення протидії створенню в Україні «фінансових пірамід» / С. С. Чернявський // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2012. – № 2. – С. 3 – 13.

13. Ярмоленко Ю. В. Економіко-правові умови появи та функціонування фінансових пірамід в Україні / Ю. В. Ярмоленко // Європейські перспективи. – 2013. – № 12. – С. 173 – 177.

14. Ярмоленко Ю. В. Сучасні технології побудови фінансових пірамід / Ю. В. Ярмоленко // Право і суспільство. – 2014. – № 1. – С. 176 – 182.

REFERENCES

Agasandian, G. "«Finansovye piramidy» i problema defitsita gosbiudzheta" ["Financial pyramids" and the problem of the budget deficit]. *Rynok tsennykh bumag*, no. 8 (167) (2000): 32-34.

Cherniavskiy, S. S. "Zakonodavche zabezpechennia protydii stvorenniu v Ukraini «finansovykh piramid»" [Legislative support Ukraine in combating the creation of "financial pyramids"]. *Yurydychnyi chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav*, no. 2 (2012): 3-13.

Kovalenko, A. V., Urtenov, M. Kh., and Chagarov, R. Kh. "Matematicheskoe modelirovanie deiatelnosti finansovoy piramidoi. Chast 1. Osnovnye poniatia" [Mathematical modeling of the activities of the financial pyramid. Part 1: Basic concepts]. <http://ej.kubagro.ru/2012/08/pdf/29.pdf>

Kniaziev, S. M. "Finansova piramida: poniattia ta kryminalistychni oznaky" [Financial pyramid: the concept and forensic features]. *Yurydychnyi chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav*, no. 1 (1) (2011): 30-37.

Kniaziev, S. M. "Finansova piramida iak sposib shakhraistva na rynku finansovykh posluh" [Financial pyramid as a way of fraud in financial services]. <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/1728/%CA>

Krotkov, A. P. *Vse velikie afery, moshennichestva i finansovye piramidy: ot Kaliostro do Mavrodi* [All the great scam, fraud and financial pyramid: from Mavrodi to the Cagliostro]. Moscow: Astrol; Rus-Olimp, 2010.

[Legal Act of Ukraine]. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46406

[Legal Act of Ukraine]. <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1805-12/page>

Mirkin, Ya. M. et al. *Pravonarusheniia na finansovom rynke: vyivlenie, analiz i otsenka ushcherba : spravochnik dlia sotrudnikov pravookhranitelnykh organov* [Offences in the financial market: the identification, analysis and damage assessment: a guide for law enforcement]. Moscow: Alpina Biznes Buks, 2007.

Ofitsiyni sait internet resursu «Investopedia». <http://www.investopedia.com/articles/04/042104.asp>

Spravzhnia, V. "Hlukhi kuty finansovykh piramid" [Deadlocks financial pyramids]. <http://www.personal-plus.net/258/2933.html>

Vitka, Yu. "Nerehulyovani finansovi posluhy ta finansovi zlochyny: finansovi piramidy, bankivski kartky" [Unregulated financial services and financial crimes: financial pyramid bank cards]. http://finrep.kiev.ua/download/agenda_fl_nov2012_ua.pdf

Yarmolenko, Yu. V. "Ekonomiko-pravovi umovy poiavy ta funktsionuvannia finansovykh piramid v Ukraini" [Economic and legal conditions for the appearance and operation of pyramid schemes in Ukraine]. *Yevropeiski perspektyvy*, no. 12 (2013): 173-177.

Yarmolenko, Yu. V. "Suchasni tekhnolohii pobudovy finansovykh piramid" [Modern technologies of building financial pyramids]. *Pravo i suspilstvo*, no. 1 (2014): 176-182.